A Historia da
Literatura Galega 18

A Xeración dos Cincuenta.
A prosa desde a guerra ata 1975

La Voz de Galicia

A HISTORIA DA LITERATURA GALEGA

- UN PROXECTO EDITORIAL DE ERA PUBLICACIONES, S.L.
- COORDINADOR XERAL: JOSÉ ANTONIO PONTE FAR

Textos: M.ª Luz Ínsua Ramil, M.ª Eva Ocampo Vigo, Esperanza Piñeiro de Sanmiguel, José A. Ponte Far e Áurea Ramil Díaz

Corrección lingüística:
M.ª Luz Ínsua Ramil e Áurea Ramil Díaz

Deseño: M. Malvido
Maquetación e montaxe:
M.ª Teresa Puga, María G. Grandal
Produción: Irene Montero, Raquel G. Amarelle, Lucía Taboada, Victoria García-Lastra, Rebeca Zapata, Pilar Freire, Silvia Valdés, Ana E. Martínez e Nieves G. Centeno.
Fotografía: Octo Gráfica e La Voz de Galicia

Agradecementos: Arquivo Galaxia, Fundación Laxeiro, Fundación Luís Seoane, Territorio Cultura e Asociación de escritores en lingua galega (AELG)

Edita: © Era Publicaciones, S.L.
© desta edición: La Voz de Galicia, S.A.

Imprime: Imprenta Mundo
Depósito Legal: C 1608-2010
ISBN: 978-84-96561-41-0

A Historia da
Literatura Galega 18

A XERACIÓN DOS CINCUENTA.
A PROSA DESDE A GUERRA ATA 1975

La Voz de Galicia

ÍNDICE

7 1. XERACIÓN DOS CINCUENTA OU DAS FESTAS MINERVAIS
16 1.1. Manuel María
18 1.2. Uxío Novoneyra
20 1.3. Bernardino Graña
22 1.4. Salvador García-Bodaño
24 1.5. Xohana Torres
26 1.6. Avilés de Taramancos
28 1.7. José Ángel Valente
29 1.8. Arcadio López Casanova

33 2 A PROSA DESDE A POSGUERRA ATA 1975
33 2.1 O ensaio filosófico a partir de 1950
39 2.2. A narrativa galega entre 1950 e 1975
39 2.2.1. Ánxel Fole
47 2.2.2. Eduardo Blanco Amor
52 2.2.3. Álvaro Cunqueiro
57 2.2.4. Xosé Neira Vilas

A Xeración dos Cincuenta foi tamén coñecida como a das Festas Poéticas Minervais compostelás, que se reanudaron no ano 1953 logo de celebrarse por primeira vez en 1536

XERACIÓN DOS CINCUENTA OU DAS FESTAS MINERVAIS

1

A ela pertencen os poetas nacidos entre 1930 e 1940 e que, polo tanto, xa non viviron conscientemente a Guerra Civil. É unha xeración de poetas importante porque logran romper dunha forma non fácil coa tradición poética galega. É xente que viaxa por Europa, que coñece o existencialismo e que está orientada cara aos novos tempos; universitarios, na súa maioría, e que queren vivir de fronte os novos aires que trae xa o futuro. A partir dos anos sesenta estes escritores acabarán radicalizando a súa postura e inician unha poesía moi crítica coa realidade galega. Case todos eles se deron a coñecer nas **Festas Poéticas Minervais** composteláns que se reanudaron no ano

1953, logo de celebrarse por primeira vez en Santiago no ano 1536. Esta xeración conta coa colaboración do diario *La Noche*, coa creación dunha colección literaria, *Illa Nova*, amparada pola editorial Galaxia, onde estes novos poetas publicarán algunhas das súas primeiras obras. O grupo Brais Pinto, formado en Madrid por universitarios e emigrantes galegos, é o xerme en torno ao cal se vai articulando o resto. Entre eles atópanse **Xosé Luís Méndez Ferrín**, **Bernardino Graña**, **Ramón Lorenzo** e **Alexandre Cribeiro**.

O grupo Brais Pinto, na foto, que se formou en Madrid por universitarios e emigrantes galegos, foi o xerme desta xeración

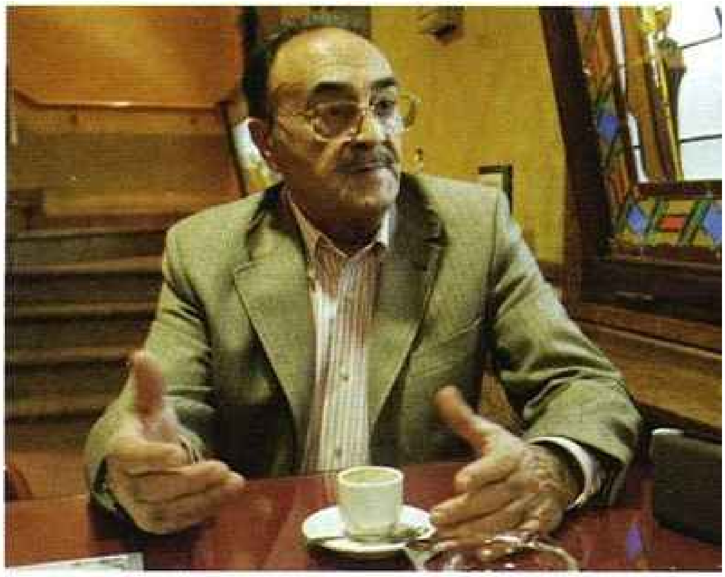

O ton destes poetas é existencialista, pero irá tendendo ao social, como no caso de Xosé Luís Franco Grande. Foto: Capotillo

A liña destes poetas podíase dicir que empeza cun ton poético moi angustiado, facilmente encadrable dentro dun existencialismo ao uso, aínda que logo iranse producindo entre eles cambios e novas tendencias, como o neotrobadorismo e a poesía social, como se pode comprobar na obra de **Manuel María** e de **Uxío Novoneyra**, poetas que se incorporan a esta xeración do medio século, formada, ademais de polos citados, por **Xosé Luís Franco Grande**, **Salvador García Bodaño** e **Xohana Torres**. O último sería **Antón Avilés de Taramancos**. Moi ligados a este grupo estarían, tamén, **Arcadio López Casanova** e **José Ángel Valente**.

Unha das voces máis importantes de todo este grupo é, sen dúbida, a de **Xosé Luís Méndez Ferrín** (Vilanova dos Infantes, 1938), un dos maiores creadores da literatura galega do século XX. De Méndez Ferrín, literariamente falando, podemos dicir que foi sempre un innovador, un creador preocupado por abrir camiños e fiestras con aire novo para revitalizar

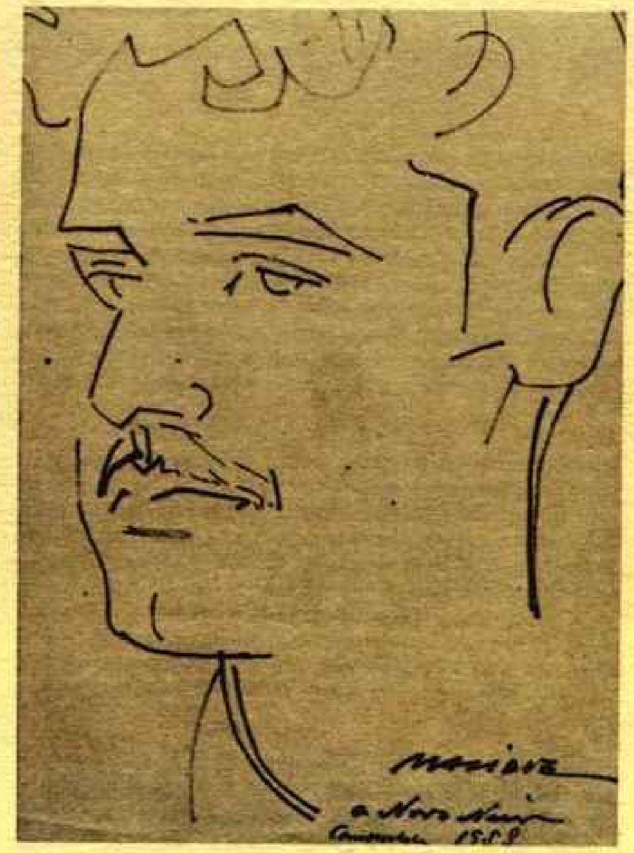

NOVONEYRA, dibuxo de CARLOS MASIDE / 1953

Uxío Novoneyra é un dos poetas da Xeración dos Cincuenta xunto a Méndez Ferrín. Retrato de Carlos Maside do Arquivo da AELG

o mundo da literatura. No ano 1957, cando se funda o grupo Brais Pinto, do que forma parte, publica tamén o seu primeiro libro de poesía, *Voce na néboa,* no que se ve esa angustia existencial da que xa falamos, pero tamén un compoñente imaxinativo, fabulador, moi propio do autor, como deixará moi claro a súa obra narrativa. Os seguintes libros poéticos cambian de estilo: aparecen baixo o pseudónimo de Heriberto Bens e neles apréciase ese cambio de orientación poética que será moito máis evidente na súa seguinte obra, *Con pólvora e magnolias* (1976), que contribuirá á renovación da poesía galega, moi centrada ata ese momento no socialrealismo testemuñal. Aquí aparecen xa temas que acabarán convertíndose, co paso do tempo, en contidos angulares da poesía de Méndez Ferrín: a nostalxia, o amor vivido desde a angustia do paso do tempo, a morte.

Atópome coa testa contra o muro.
Convócome a min mesmo como quen olla un
pozo.
Volta un neno perdido
por rúas de fume, por pasigos brancos,
tráxico, con tatuaxes nas meixelas
e lumes pequenos en cada dedo.
Voltan tempos ourizo de rapiña e disparos,
de angurias decoradas por cregos e trompetas,
estampas e desfiles. E todo que se para.
Locen asombros, fórmanse estalidos,
redondéanse lombos,
e mamai dime algo tremendamente pedra
que me pon no meu sitio.

Retorna agora o día da ira, o tremendo intre
en que perdín os ollos e fíxenme acibeche,
cactus e pedra
alumbre.

E quedeime en Ourense
fitando con horror este río do tempo.

(CON PÓLVORA E MAGNOLIAS)

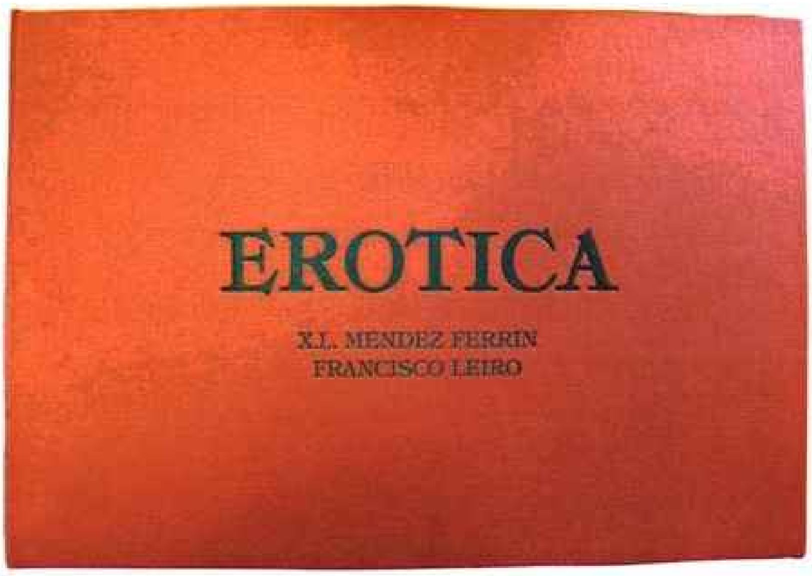

Portada de *Erótica*, dunha edición con ilustracións de Francisco Leiro

Seguindo a súa inveterada tendencia á renovación formal e temática, publica *O fin dun canto* (1982), a súa seguinte obra. Posteriormente editará *Erótica* (1992), cuxa temática faise evidente xa desde o título, e *Estirpe* (1994), que ofrece unhas resonancias moi pondalianas.

Terra de proseguir e non dar nada,
despaciosa Galicia que nos levas
acochados en ti. ¡Lento veleno
que pon nos ollos unha cousa verde!
Língoa que me enche a boca enteiramente
e como un río interno me asolaga.
Quero decir teu nome e digo apenas

xente de terra, homes lentamente,
ún por ún devecendo e sendo nada.
Galicia como a un río que se estiña,
terra de esmorecer, patria do vento!
Quero decir teu nome e digo dorna
valeira, mergullada dorna negra,
grande arado sen bois, feira sen xente,
noite que ven, enorme noite fría...

Quixera alzar meu canto coma un puño
e pór na miña voz teu nome ergueito
pero non hai ninguén para escoitarme.

(POESÍA ENTEIRA DE HERIBERTO BENS)

A poesía de Ferrín, cargada de simbolismos, cun estilo non sempre fácil, pero auténtica e de variadas resonancias, serviu de orientación, cando non de guía, a un gran número de poetas posteriores a el.

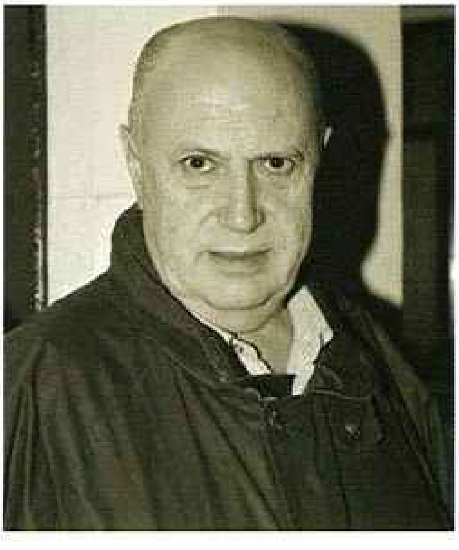

Méndez Ferrín contribúe á renovación da poesía galega. Foto: Arquivo AELG

FESTAS MINERVAIS DE SANTIAGO DE 1953

➜ Á Xeración dos Cincuenta tamén se lle chama a das Festas Minervais, e refírese aos poetas que participaron na restauración deste certame poético que nacera en Compostela no século XVI. En 1697 publicouse o volume *Fiestas Minervales y aclamación perpetua a la Musa*, con motivo da xuntanza que foi organizada para loar a figura de Alonso III de Fonseca. No seu conxunto había unha abundante representación de autores galegos, aínda que a presenza da lingua era minoritaria debido ás regras fixadas polo certame, pois só se aceptaba o galego nun dos apartados, dun total de sete, e só para o romance, de corte popular e coloquial, rexeitándose para composicións máis elevadas, como o soneto. Desde 1936 a Universidade de Santiago volveu convocar estas festas; no ano 1953, o SEU (Sindicato Español Universitario), dentro

As novas Festas Minervais compostelás celebráronse ata 1964

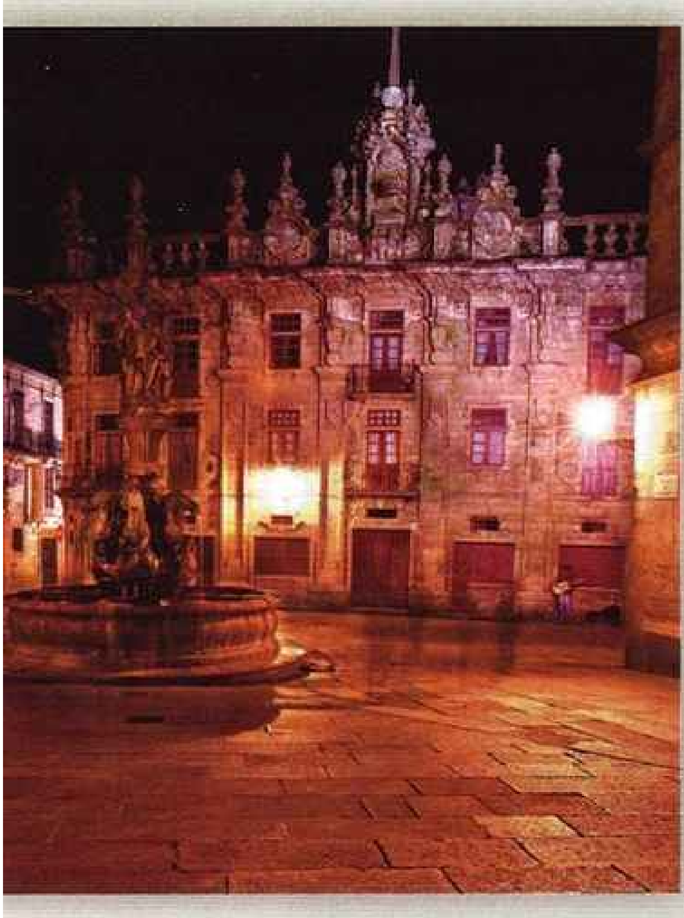

da súa política falanxista de recuperar o espírito e a cultura do imperio, resucitou estas vellas celebracións poéticas. Se ben na primeira edición (1953) non se convocaron premios para a poesía galega, a partir de 1954 a poesía galega tamén será premiada, e ata a narración breve e o ensaio. As novas Festas Minervais celebraronse ata 1964 e delas proceden poetas como Méndez Ferrín, Ramón Lorenzo, Bernardino Graña, García Bodaño e Manuel María; foron a primeira xeración de poetas propiamente da posguerra. Descoñecedores da vivencia directa da guerra, son tamén os primeiros que poden aproximarse a Europa e ao ámbito de liberdades que esta representaba, tanto no que toca á expresión como a outros aspectos. Caracterízanse tamén por un uso exclusivo do galego e por un claro compromiso político co marxismo e o nacionalismo. Isto serviu para crear certa conciencia de grupo. No temático, as características da súa produción poética son o hermetismo, o pesimismo, a angustia e o tenebrismo.✱

1.1 MANUEL MARÍA

Manuel María Fernández Teixeiro (Outeiro de Rei, Lugo, 1930-A Coruña, 2004), autor moi fecundo, deixounos obras que van desde *Muiñeiro de brétemas* (1950) e *Morrendo a cada intre* (1952), nunha liña existencialista propia dos primeiros momentos da súa xeración, ata *Terra Chá* (1954), dun sorprendente e fermosísimo paisaxismo descritivo.

TERRA CHÁ

I

A Terra Chá somentes é:
un pobo aquí, outro acolá,
mil arbres, monte raso,
un ceio chumbo e tráxico
no que andan as aves a voar.
O resto é soedá.

II

Vinte, trinta casas. Ahí están
cunha feitura xusta i aldeán.
A terra é moura. Dorme con desgana
sin a curva femenina da montana.

Os prados, a mazaira e a cerdeira.
Os pallaeiros ocupan media aira.
Os cás, entrelas casas, a folgar,
ladrando por ladrar.

(TERRA CHÁ)

En liñas poéticas diferentes aparecen outras obras como *Documentos persoais* (1958), *Libro dos pregos* (1962) ou *Poemas ao outono* (1977). Nas súas últimas obras –*A primavera de Venus* (1993), *O Miño canle de luz e néboa* (1996) e, especialmente, en *Camiños de luz e sombra* e *Brétemas de muiñeiro*, ambas do ano 2000– volve a súa atención cara á natureza, cun estilo clásico e reconcentrado.

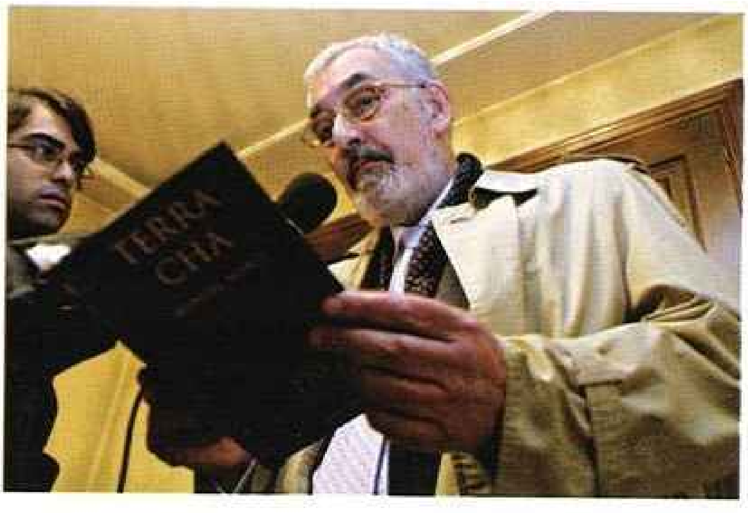

Nos últimos traballos, Manuel María volve á natureza e retoma o estilo clásico e reconcentrado. Foto: Pradero

1.2. Uxío Novoneyra

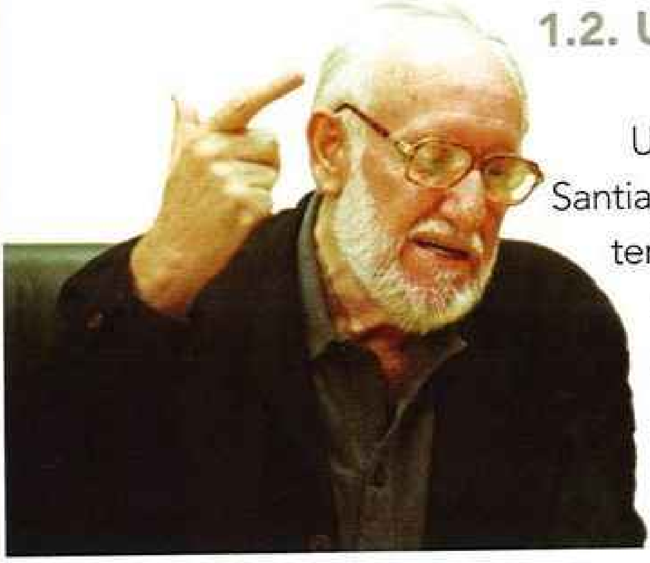

Novoneyra destaca pola súa expresión breve e depurada, chea de símbolos. Foto: Kopa

Uxío Novoneyra (Parada do Courel, 1930-Santiago, 2000) é o autor da expresión breve, tensa, depuradísima, chea de símbolos, que describe como ninguén a paisaxe, especialmente a da súa terra, O Courel. Aí quedarán para sempre o seu primeiro libro poético, *Os eidos* (1955) e *Elexías do Courel e outros poemas* (1966), *Os eidos 2* (1974) e *Do Caurel a Compostela* (1988). A natureza espida e esencial do Courel albíscase tras os seus versos de condensada expresión e de acertados simbolismos.

Caurel. Aire amigo

I

¡Caurel dos tesos cumes que se ollan de lonxe!
Aiquí... síntese ben o pouco que é un home...

II

Ista tarde o aire é meu amigo.

Voume sumindo... sumindo...
Se o ar quer
chegarei a non ser ninguén

(Os eidos)

Pero hai tamén intimismo, sentimento amoroso, reflexión. E non se esquece desa tendencia á experimentación, da que son tan devotos todos os poetas desta xeración. Como exemplo diso, aí están os seus *Poemas caligráficos* (1979), nos que combina a perspectiva gráfica e a visual.

A súa terra, O Courel, aparece sempre evocada nos seus versos

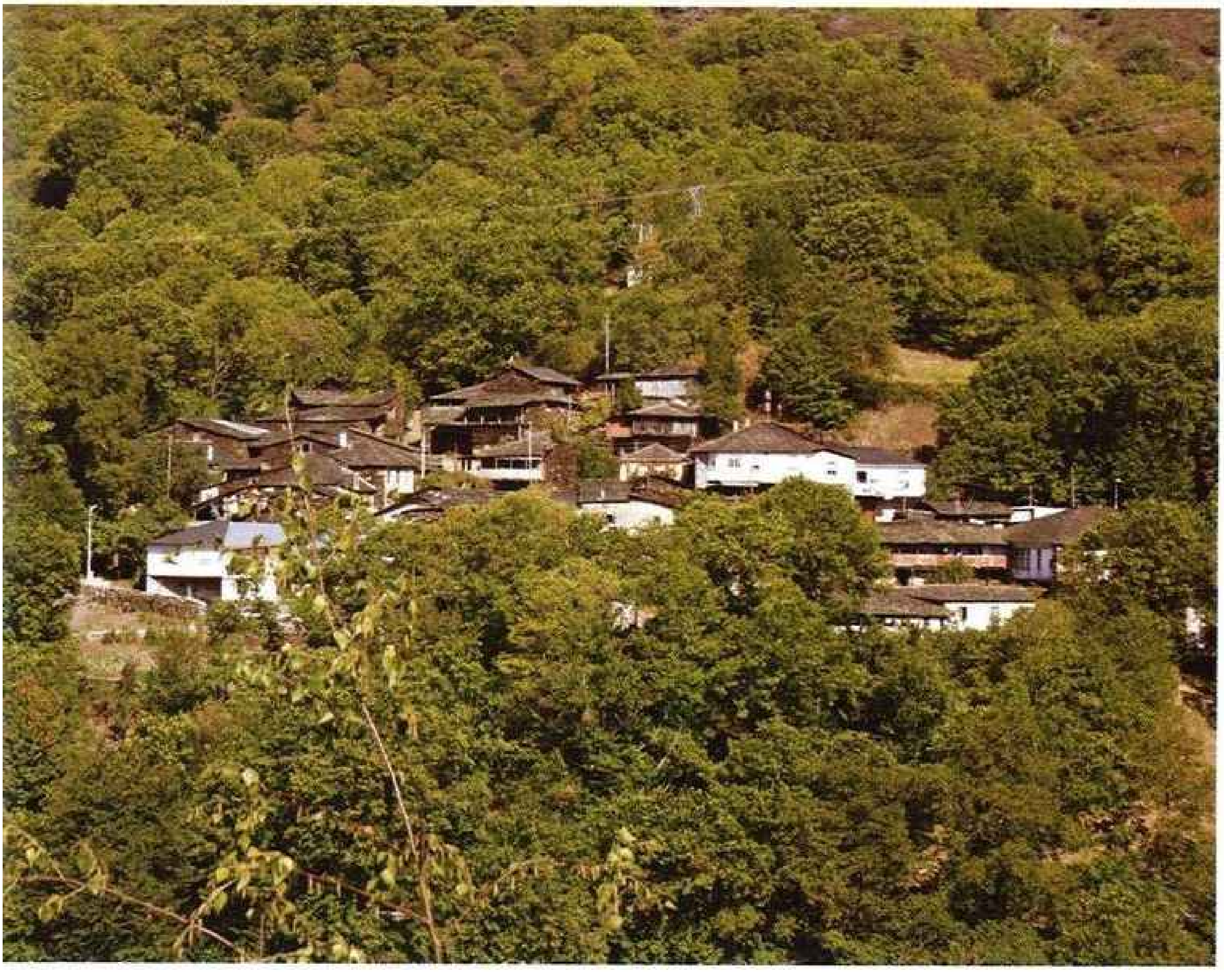

Os temas do mar fan evolucionar ao poeta de Cangas a un ton máis vitalista

1.3. BERNARDINO GRAÑA

A poesía de Bernardino Graña (Cangas do Morrazo, 1932) comeza na liña existencialista do grupo Brais Pinto (do que foi un dos seus fundadores) con *Poema dun home que quixo vivir* (1958), pero evoluciona cara á un ton máis vitalista con *Profecía do mar* (1966), que tivo un grande éxito no momento de ser publicado. Deste libro é este fragmento da *Oda aos mariñeiros de Cangas*:

Polo escuro do mar que vos conturba
aínda hai peixes de lus nos seus abrigos,

mariñeiros de Cangas, meus amigos,
meus irmáns de salitre e sol e chuva.

Salte o río un exérciro de naves,
mariñeiros de Cangas, traede as liñas,
que, anunciando o fumazo das sardiñas,
polos cons e cabezas cantan aves.
[...]

Nunha liña vitalista semellante, seguirán outros títulos, como: *Se o noso amor e os peixes...* (1981), *Sima-cima no voar do tolo* (1984) e *Himno verde* (1992).

Bernardino Graña foi un dos fundadores do grupo Brais Pinto. Foto: Xoán Carlos Gil

1.4. SALVADOR GARCÍA-BODAÑO

Importante é a achega de Salvador García-Bodaño (Teis, 1935) á poesía galega, tanto pola súa propia obra como polo papel vertebrador que desempeñou no ambiente literario. O seu primeiro libro de poesía, *Ao pé de cada hora* (1967), é propio dun autor xa maduro, que levanta a súa voz contra a situación social e cultural dunha Galicia silenciada. *Tempo de Compostela* (1979), o seu segundo

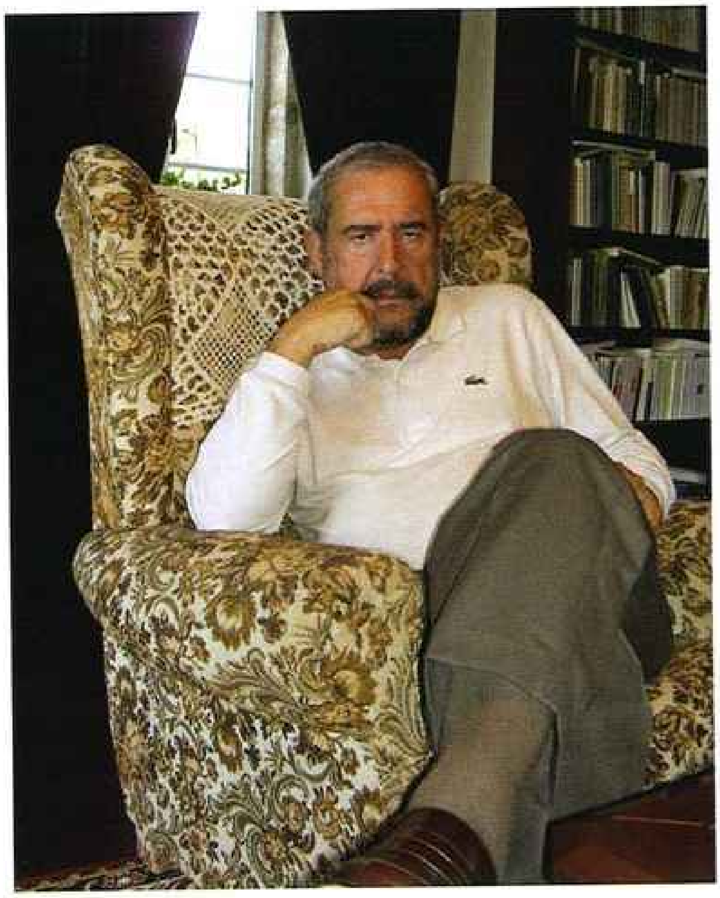

Salvador García-Bodaño desempeñou un papel vertebrador no ambiente literario. Foto: Xulia (Arquivo AELG) libro, é unha homenaxe emotiva dentro dun tempo que fuxe á cidade de Santiago de Compostela, á que o poeta se sinte moi vinculado. Pero a súa poesía segue atenta aos novos aires e novas correntes, como demostra o seu libro *Cidade virtual* (2003), sen que por iso se saia da liña intimista e esencial que sempre lle foi propia.

Compostela é unha rúa longa
na memoria
onde vagan os nomes
e as horas
que cadaquén recorda.

Tempo de eternidades nas sombras
case vougas
a caer polos días
e as cousas
maino como unha choiva.

Van no libro da vida as follas
xa sen volta
pasando sobre o atril

das lousas
sen que un se dea conta.

E as lembranzas igual cás ondas
veñen soltas
dende o fondo de nós
e todas
fan un mar que se alonxa...

(TEMPO DE COMPOSTELA)

O tema central na poesía de Xohana Torres é o mar en todas as súas variantes

1.5. XOHANA TORRES

Xohana Torres (Santiago, 1931) pasou a infancia e mocidade en Ferrol, e a súa reconcentrada madurez, en Vigo, afastada dos círculos literarios e dedicada á vida interior. Nas súas obras poéticas máis destacadas, *Estacións ao mar* (1980) e *Tempo de ría* (1992), o tema central constitúeo o mar, coa grandeza da soidade, a variedade das cores, a furia dos invernos e a placidez das tardes de verán. Tampouco falta unha reflexión sobre o misterio de vivir, sobre o inevitable paso do tempo e os seus recordos de infancia en Ferrol:

A poetisa lembra especialmente a súa infancia en Ferrol; na foto, a praza de Armas

Vaise a calma da dorna.
Inaccesible xira a espiral
de lonxana tormenta.
Bandadas de andoriñas apousan
nos fíos do telégrafo.
O vento cabalga polas follas
e ti, pai, ergueito, serio,
Ila tamén a onde acudimos nós.

Xa nin me lembro do número de pontes,
antigamente xuntos e da man.

Nada houbese podido con tanta fe,
no camiño ninguén me adiantaría.
Algunha vez recobro memoria do misterio:
aquí está a vila da miña leda infancia
tendida pola bruma que sube ata o Brión.

Delata outono a paciencia dos días
e un sol serodio que se detén
na túa fermosísima fronte.

1.6. AVILÉS DE TARAMANCOS

Poeta de verso vigoroso e con profundidade temática, Avilés de Taramancos (Noia, 1935-1992) pasa uns anos da súa mocidade na Coruña, e desta época é o seu primeiro libro poético: *A frauta e o garamelo* (1959). En 1960 emigra a Colombia e parece coma se o vigor da nova terra impregnase a poesía que escribi-

Busto de
Avilés de
Taramancos
en Noia

rá agora dun ton vitalista e épico, presente en xa todas as súas obras. Algunhas delas son: *Cantos araucanos* (1985), *As torres no ar* (1989) e o póstumo *Última fuxida a Harar* (1992).

CHACHAUÍ

Ter unha casa en Chachahuí sobre do cume
do Cúndur-Cúndur que os incas bautizaron
polas grandes aves míticas. Ter unha casa en
Chachahuí
e ver no fondo do precipicio o Putumayo
brincar como un regueiro pequeniño.
Ter unha casa en Chachahuí

e escoitar á noitiña o zunido dos vagalumes,
dos cocuios, o canto do turpial
e o miar estremecedor do puma negro.

Ter unha casa en Chachauí,
esquecerse do tempo, estar ao pé dun deus antigo
amigo do sol.

Ter unha casa en Chachauí.

Abaixo, no camiño de Ipiales, na estrada do Ecuador,
brillan as flores ventureiras.
Pero as estrelas son máis grandes.

Ter unha casa en Chachauí.

(CANTOS ARAUCANOS)

1.7. JOSÉ ÁNGEL VALENTE

José Ángel Valente (Ourense, 1929-Xenebra, 2000) é un poeta moi recoñecido na literatura castelá, en cuxa lingua escribiu a parte máis extensa da súa obra, pero deixou tamén en galego mostras da súa gran calidade poética: *Sete cantigas de alén* (1981) e *Cantigas de alén* (1989). Neste último libro recolle poemas do primeiro e engade outros novos. Uns anos máis tarde, o profesor e poeta Claudio Rodríguez Fer recompilou a súa obra poética en galego no libro *Material Valente* (1994).

José Ángel Valente escribiu en castelán a maior parte da súa obra. Foto: Santi M. Amil

CANTIGA DO ETERNO INRETORNO

Quero ficar asín, solo, no lonxe
sen ninguén, ser nadie,
paxaro que no ar infindo voa,
no baleiro do ar
cara ó horizonte onde xamais se chega,
e nunca xa poder –ficar asín–
voltar á orixe para sempre borrada.

1.8. ARCADIO LÓPEZ CASANOVA

Arcadio López Casanova (Lugo, 1942) é o máis novo da xeración, pero o ser un escritor moi precoz fai que participe dos trazos que definen a este grupo. De feito, os seus dous primeiros libros concordan cos da poesía «da

Arcadio López Casanova é o poeta máis novo desta xeración. Foto: Sandra Alonso

Tebra», propia dos primeiros momentos desta xeración de poetas. Así se poden cualificar *Sonetos da esperanza presentida* (1965) e *Palabra de honor* (1967). En 1976 publicará dous libros –*Memoria dunha edá* e *Mesteres*– que supoñen un cambio substancial na súa liña poética, tanto temática como formalmente, busca novos camiños, escapando dos xa máis usados. E nesa mesma procura continuarán os dous seguintes, *Liturxia do corpo* (1983) e *Noite de degaro* (1994). Posteriormente publicará *Do tempo posuído* (Poesía, 1960-2000) (2001) e *Herdo do campo* (2006).

CORPO SEN LUZ

Sabes que a noite alenta no degaro,
que no degaro é noite de laído;
mirra que mirra corpo esgarecido
sen árbores de luz no sangue amaro.

E ti na noite estás, ¡ai!, renacido,
mais para caír, caír na Noite arreo;
laído ti tamén, tamén ouveo
de corazón sen ansias, maldecido.

Pois que ser é ser sempre da negrura,
qué amar entón, qué amar cando Ela, escura,
poutas no corpo afiunza de desterro.

E qué agardar –oh, Mai dos medos– cando
queda soio de vida, alá ecoando
nos cavorcos, a longa voz dun berro.

(LITURXIA DO CORPO)

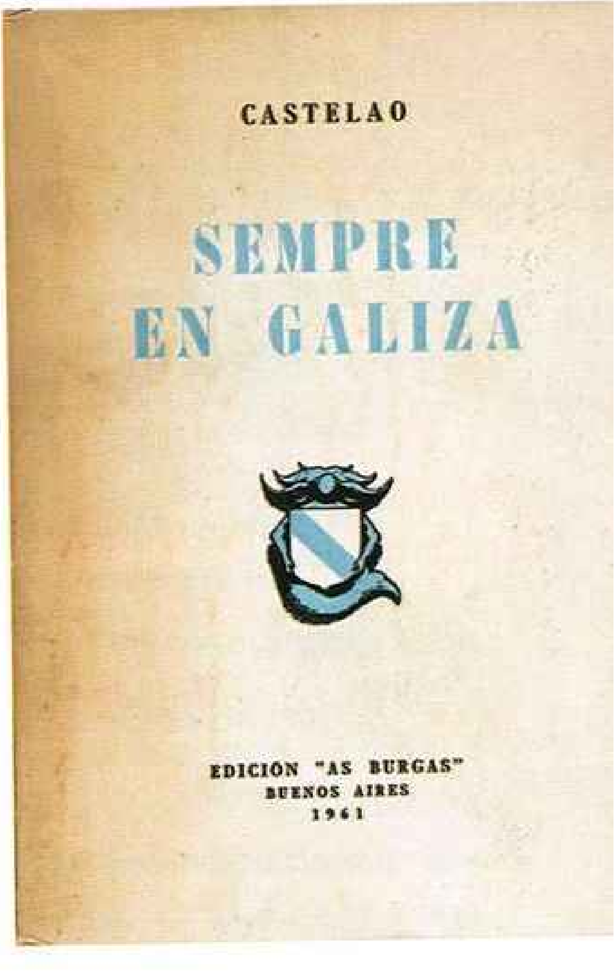

Sempre en Galiza, de Castelao, foi o primeiro ensaio filosófico escrito en galego

A PROSA DESDE A POSGUERRA ATA 1975

2

2.1. O ENSAIO FILOSÓFICO A PARTIR DE 1950

Estamos ante un xénero que gozou de moi pouca atención dentro da tradición literaria galega. De feito, antes da guerra practicamente atopamos unha soa manifestación, aínda que de gran altura, iso si, neste terreo, como é *Sempre en Galiza* (1944) de Castelao. Pero a partir dos anos cincuenta comezan a aparecer obras encadrables neste xénero ensaístico, que propoñen novos campos de observación e análise desde a perspectiva do galeguismo, e que xorden baixo o auspicio da editorial Galaxia, fundada en 1950, cuxos principais

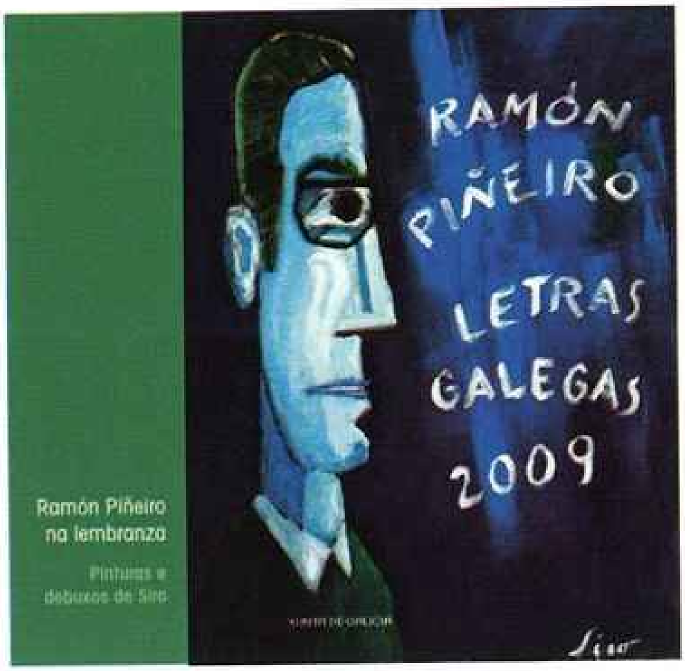
RAMÓN PIÑEIRO LETRAS GALEGAS 2009
Ramón Piñeiro na lembranza
Pinturas e debuxos de Siro
XUNTA DE GALICIA
Siro

Portada dunha publicación editada pola Xunta, con debuxos de Siro López, co gallo do Día das Letras Galegas, dedicado a Ramón Piñeiro no ano 2009

promotores son **Ramón Piñeiro, Xaime Illa** e **Francisco Fernández del Riego.** Este labor en prol da galeguización da nosa cultura leva a unha recuperación de autores que xa escribían antes da guerra e a un labor de investigación sobre Galicia desde diversos puntos de observación, tanto cultural e literario como social e económico. A maioría dos temas destes ensaios dos anos cincuenta corresponden especialmente a temas filosóficos e sociolingüísticos. Dentro do ensaio filosófico atopamos a autores vinculados ao grupo Galaxia que tratarán de investigar a identidade de Galicia desde perspectivas diferentes, como a paisaxe, o humor, a saudade, etcétera. Entre eles, os máis notables son Ramón Piñeiro, continuador do labor cultural galeguista iniciado na Época Nós e autor dalgunha obra realmente importante, como *Filosofía da saudade* (1984), e doutras de carácter lingüístico e literario, como os ensaios que contén o seu libro *Olladas no futuro* (1974). Este autor, nacido en Láncara (Lugo) en 1915, morreu en Santiago de Compostela en 1990, logo de converterse nunha figura clave do galeguismo, pois foi, dalgún xeito, o punto de encontro entre o galeguismo de preguerra e o de posguerra.

Ramón Piñeiro, que viviu os seus últimos anos en Compostela, foi unha figura clave no punto de encontro entre o galeguismo de preguerra e o de posguerra

Domingo García-Sabell foi un home crucial no desenvolvemento da Galicia de posguerra. Foto: César Quian

Outro autor destacable é **Domingo García-Sabell** (Santiago, 1908 - A Coruña, 2003). Médico e humanista, home crucial no desenvolvemento cultural, e en certa medida, tamén político, da Galicia de posguerra. É autor de ensaios moi variados, recollidos en dous tomos titulados *Ensayos I* (1963) e *Ensayos II* (1976).

Celestino Fernández de la Vega é un autor tamén notable neste campo ensaístico que deixou unha obra de grande importancia, *O segredo do humor* (1963). Nela fai un estudo sobre a esencia do humor e analiza os diferentes conceptos e entendementos que do humor se fixo ao longo da historia da literatura. Naceu en Friol (Lugo) en 1914 e morreu en Lugo en 1986.

Outro representante deste xénero ensaístico é **Xesús Rof Carballo** (Lugo, 1905 - Madrid, 1994), cunha obra que recolle varios estudos sobre Galicia, titulada *Mito e realidade da terra nai* (1957), entre outros libros que poderían citarse.

Esta tendencia ensaística vai alcanzar un apoxeo notable nos anos sesenta coa incorporación de novos estudosos, como poden ser **Xesús Alonso Montero**, con traballos de carácter sociolingüístico e literario, como *O que cómpre saber da lingua galega* (1969), *Informe sobre a lengua galega (presente e pasado)*, *Os escritores galegos ante a Guerra Civil*; **Xosé**

Xesús Alonso Montero destacou polos seus traballos de carácter sociolingüístico. Foto: Óscar Vázquez

Manuel Beiras Torrado, no campo da economía, como testemuña a súa obra *O atraso económico de Galicia* (1973); e **Francisco Rodríguez Sánchez**, coa súa obra *Conflicto lingüístico e ideoloxía en Galicia* (1976).

Carballo Calero tamén dedicou agudos traballos ao conflito idiomático que houbo sempre en Galicia; por exemplo, *Sobre lingua e literatura galega* (1971). É autor dunha *Historia da literatura galega contemporánea* (1963), libro imprescindible para o estudo da literatura escrita en galego entre 1808 e 1936. Nel combina a erudición e a crítica, que pon de relevo os seus grandes coñecementos literarios e a súa aguda sensibilidade artística.

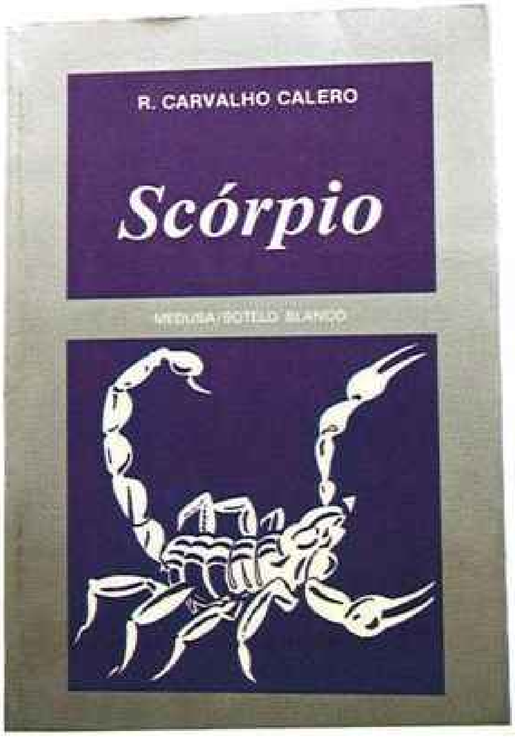

Carballo Calero escribiu *Scórpio*, a súa segunda novela, en 1987, casi trinta anos despois da primeira, *A xente da Barreira*

2.2. A NARRATIVA GALEGA ENTRE 1950 E 1975

Nestes anos coinciden no campo da narrativa escritores que proceden da etapa anterior, como poden ser **Otero Pedrayo** ou **Ricardo Carballo Calero**, autor de *A xente da Barreira* (1950), a primeira novela publicada en galego na posguerra, e un grupo de narradores un pouco máis novos caracterizados pola súa individualidade, por non poder ser encadrados dentro dun grupo cunhas características comúns. Estes escritores son **Ánxel Fole**, **Álvaro Cunqueiro** –que na época anterior á guerra deuse xa a coñecer como poeta e que agora o fará como narrador–, **Eduardo Blanco Amor**, que tamén empezara a súa traxectoria literaria como poeta na etapa anterior, e **Xosé Neira Vilas**, que completa este grupo.

2.2.1. ÁNXEL FOLE

Ánxel Fole (Lugo, 1903 -1986) vive en Lugo a súa infancia e mocidade; cursa alí o bacharelato, para desprazarse máis tarde a Valladolid e a Santiago, onde cursou, respectivamente, Filosofía e Letras e Dereito. Na súa época xuvenil ten preocupacións políticas –milita no partido Galeguista– e moitas inquietudes culturais –funda e dirixe a revista *Yunque* (1932)– ao mesmo tempo que se inicia no mundo do xornalismo.

Fole ingresou na Real Academia Galega en 1963. Na foto, estatua na súa honra na cidade de Lugo

Logo da Guerra Civil, en 1941, Fole vaise a vivir a Quiroga, ás terras do Courel, retirándose do mundo social e cultural galego. Estes anos, con todo, son enormemente fecundos para a súa obra literaria. Lugares destas terras luguesas ocupan páxinas preferentes nalgunhas das súas obras.

En 1953 volve a Lugo, retomando a súa actividade xornalística e cultural, entra no círculo da editorial Galaxia, na que publica os seus primeiros libros. No ano 1963 ingresa na Real Academia Galega como membro numerario. Seguirá publicando e, agora xa, acaparando o interese da crítica e dos lectores galegos ata a súa morte en 1986.

A súa obra é fundamentalmente narrativa, e case se podería dicir que Fole é, ante todo, un escritor de contos. Os seus primeiros relatos aparecen antes da guerra na revista *Nós*, en *El Pueblo Gallego*, e ían ser publicados nun libro titulado *Auga Lizgaira*, que non chegaría a ver a luz porque eses contos, sete, perderanse nos anos da Guerra Civil.

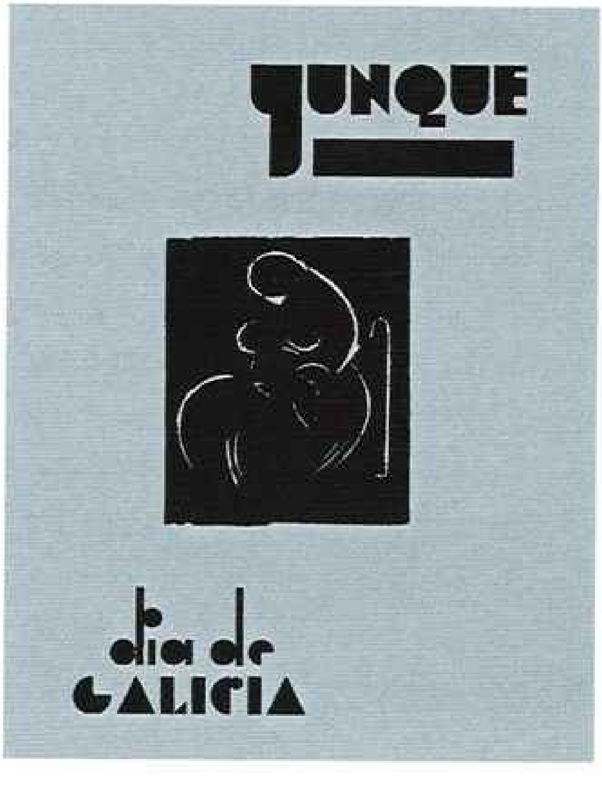

Ánxel Fole militou no Partido Galeguista e fundou e dirixiu a revista *Yunque*

EL PUEBLO GALLEGO

AL SALIR...

ESTELAS

ANTELOQUIO

Fole publicou relatos no periódico *El Pueblo Gallego*

A súa primeira incursión editorial no terreo da narrativa é o seu libro *Á lus do candil* (1953): unha serie de contos relacionados entre si dunha forma moi sinxela, segundo a cal uns personaxes ao redor do lume do fogar, nunha vella torre incomunicada pola neve, contan distintas historias que serán transcritas por un dos presentes; un recurso clásico na literatura, que nos trae o recordo de obras como *O Decamerón*.

A súa seguinte obra, *Terra brava* (1955), consta dunha serie de contos escritos por un familiar do autor, cuxo manuscrito atopa fortuitamente nun cartapacio e publicará máis tarde. Outras obras son *Contos da néboa* (1963) e *Historias que ninguén cre* (1981), libros de relatos cuxo principal denominador é o misterio e o ambiente urbano e vilego, máis que o rural, en contraposición ao dos libros anteriores.

Todos os contos de Fole remiten invariablemente á realidade material e espiritual ou psicolóxica de Galicia. A maior parte deles teñen a súa raíz na tradición oral e, aínda que son de diferente natureza –hainos fantásticos, de aventuras, costumistas...– en todos eles teñen unha gran presenza a paisaxe galega e un humor agudo e socarrón, así como unha musicalidade que remite facilmente ao ritmo do relato oral. A prosa que utiliza adáptase ao seu desexo de reflectir a realidade galega tal como el a quere transmitir, e para iso utilizará un estilo moi áxil e moi sinxelo, cheo de recursos coloquiais, como refráns, apelacións ao ointe, etcétera. A lingua galega utilizada é a propia da zona interior de Lugo, onde transcorren esas historias, nun intento de lograr unha maior fidelidade na recreación literaria da realidade narrada.

O galego que utiliza Ánxel Fole nas súas obras é o da zona interior de Lugo

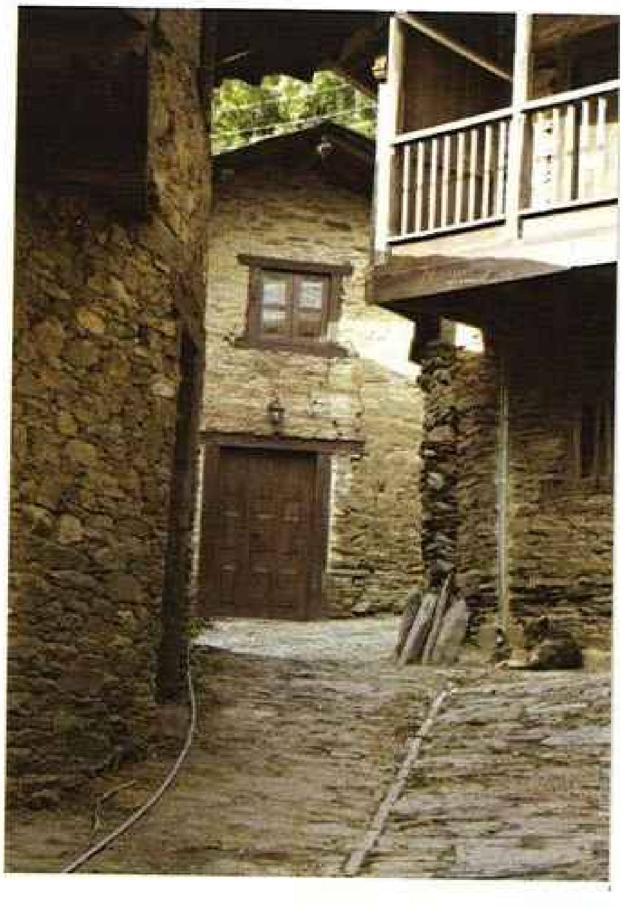

O TEATRO POPULAR GALEGO

→ Cando se fala de teatro na diáspora, xeralmente faise unha distinción entre teatro de exiliados, denominado teatro culto, e o dos emigrantes, identificado como teatro popular. A emigración galega en América organizouse por medio de numerosas asociacións. Estas organizacións incluían entre as súas actividades representacións teatrais levadas á escena na maioría dos casos por afeccionados. Na década dos trinta o teatro galego coñece novos ánimos na Arxentina, ao coincidir en Bos Aires dramaturgos como Ricardo Flores Pérez e Varela Buxán, e actrices como Maruxa Boga e Maruja Villanueva e o actor Fernando Iglesias Tacholas. O teatro de Varela Buxán ten como obxectivos achegar aos emigrantes a súa terra natal, idealizada na distancia, e manter a unión da colectividade. En 1938 crea a Compañía Galega Maruja Villanueva, onde traballaban a propia actriz e Tacholas, e representan obras de Varela Buxán e *Os vellos non deben de namorarse*. Ao

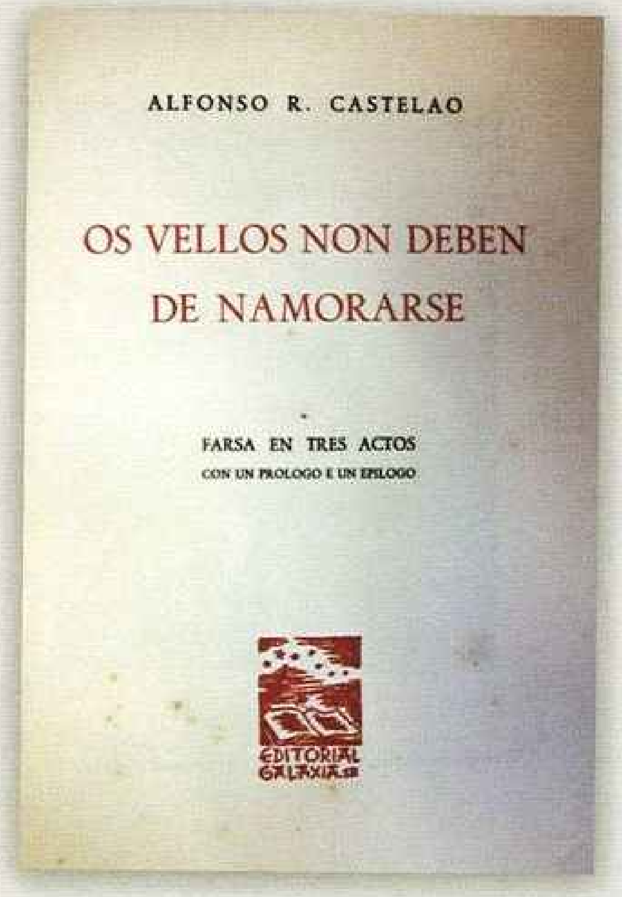
ALFONSO R. CASTELAO
OS VELLOS NON DEBEN DE NAMORARSE
FARSA EN TRES ACTOS
CON UN PROLOGO E UN EPILOGO
EDITORIAL GALAXIA

Unha das obras representadas en Bos Aires foi a de Castelao; na imaxe, portada de *Os vellos non deben de namorarse.* Arquivo Galaxia

desfacerse esta compañía, os actores Tacholas e Maruxa Boga crearon a Compañía Galega Boga-Tacholas, que sería continuadora da anterior. Pola súa banda, Ricardo Flores creou en 1952 o Cadro de Declamación Lugrís Fraile, que estreou obras do autor de Sada e do teatro rexionalista. O teatro culto, a diferenza do popular, que apelaba á afectividade e sentimentos do público, segue os camiños de renovación formal do teatro das Irmandades da Fala. Neste contexto estréase en 1942 no Teatro Maio de Bos Aires *Os vellos non deben de namorarse*, de Castelao, quen encarga a súa representación á Compañía Galega Maruja Villanueva. Con esta obra Castelao pretendía superar o realismo decimonónico. Non obstante, a estrea non tivo o éxito agardado polo emprego de técnicas expresionistas, afeito o público ao realismo, e pola natureza dos personaxes, carentes de calidades morais, ao contrario que no teatro popular. Este fracaso fixo que os escritores galegos reformulasen o seu modelo de teatro. Eduardo Blanco Amor intentou crear un teatro popular renunciando ás técnicas máis vangardistas e con este obxectivo crea en 1957 o grupo Teatro Popular Galego, que puxo en escena obras de Lugrís Freire, do propio Blanco Amor e doutros autores. Outra actitude témola en Luís Seoane, que, a pesar de escribir pezas teatrais, non levou ningunha a escena.✱

2.2.2. EDUARDO BLANCO AMOR

Eduardo Blanco Amor (Ourense, 1897- Vigo, 1979) estudará en Ourense o bacharelato e a carreira de Maxisterio. Nesta época coñece a Vicente Risco e a Noriega Varela, e traballa como secretario de dirección do *Diario de Orense*. Sendo moi novo, emigra a Bos Aires, onde continuará dedicado a actividades culturais, ao mesmo tempo que completa a súa formación e faise xor-

Eduardo Blanco Amor emigrou moi novo a Bos Aires, onde completou a súa formación e fíxose xornalista

Blanco Amor regresa a Ourense a principios dos sesenta e as súas obras narrativas sitúanse nesta cidade

nalista. Desde a capital arxentina contribuirá a estender o proxecto galeguista, tan en boga e tan sentido nos anos vinte. Viaxa a España en 1929, como correspondente de prensa, e aproveita a súa estancia aquí para asinar un manifesto nacionalista galego, e para entrar en contacto con Federico García Lorca e outros poetas españois da brillante Xeración do 27.

En Arxentina, en 1931, publica o seu primeiro libro, dentro do xénero poético, *Poema en catro tempos*, e alí continúa coa súa actividade cultural de apoio á República, máis tarde co seu decidido apoio aos exiliados, sempre vinculado á realidade cultural de Galicia, como o demostra o feito de que sexa o fundador do Teatro Popular Galego en Bos Aires. Moi introducido tamén no mundo literario da capital bonaerense, tratou a Borges, a Leopoldo Lugones e a Rafael Alberti no seu exilio arxentino.

A principios dos anos sesenta regresa definitivamente a España. Vaise vivir a Ourense, pasa tempadas en Vigo, e o seu recoñecemento nos círculos galeguistas é lento, aínda que non faltan detalles de apoio, como pode ser o mesmo nomeamento como membro numerario que lle dispensa a Real Academia Galega, aínda que nunca chegou a tomar posesión do cargo. Home comprometido na loita contra o franquismo, desenvolveu unha ideoloxía moi progresista, cun gran sentido da liberdade e independencia. A súa condición de emigrante e de homosexual impedíronlle un recoñecemento público máis amplo e decidido; polo menos o que merecería quen pasa por ser o autor da mellor novela galega, *A esmorga*.

Eduardo Blanco Amor tivo un recoñecemento lento nos círculos galeguistas

OBRA NARRATIVA

É autor de tres libros narrativos. O primeiro é a xa citada novela, *A esmorga* (1959); o segundo é un conxunto de sete narracións curtas, *Os biosbardos* (1962), narradas en primeira persoa por outros tantos mozos de procedencia humilde. A última, xa instalado en Galicia tras o seu exilio arxentino, *Xente ao lonxe* (1972). A acción das tres novelas transcorre sempre en Auria, trasunto literario de Ourense, e practicamente abarcan as tres o mesmo tempo cronolóxico: sitúanse nos primeiros vinte anos do século XX. Tamén están as tres escritas en primeira persoa, cheas de personaxes, con presenza de seres marxinados, violentos, devorados pola soidade e con enfrontamentos constantes de posturas políticas entre reaccionarios e progresistas.

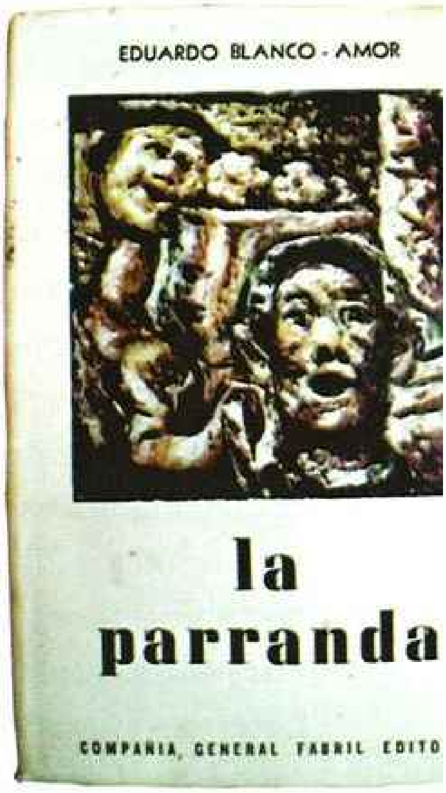

EDUARDO BLANCO - AMOR

la
parranda

COMPAÑIA GENERAL FABRIL EDITO

A esmorga é un clásico na narrativa en galego. Na imaxe, portada do texto publicado en castelán en Bos Aires, con ilustración de Laxeiro

A esmorga (1959), sexa ou non a mellor novela galega, do que non hai dúbida é de que hoxe é un clásico. Iníciase cun pequeno paratexto, no que o narrador explica como obtivo información dos feitos que vai narrar. Nos cinco capítulos que seguen, nos que transcribe as declaracións ante o xuíz dun dos personaxes, Cibrán, o Castizo, cóntansenos os feitos: o que ocorreu durante as vinte e catro horas que durou a esmorga que viviron o propio Cibrán, o Bocas e Milhomes, os protagonistas. Móvense por diversos ambientes da cidade e dos baixos fondos, nos que aparecen tamén diversos personaxes e historias complementarias. Os feitos van conducindo a un final tráxico, que se concretará na morte dos tres protagonistas: da do Bocas e Milhomes infórmanos Cibrán, e da deste, o narrador primeiro, que reaparece noutro paratexto final.

A novela está escrita cunha lingua popular, moi próxima á da rúa, en perfecta adecuación coa condición humilde dos personaxes, aínda que sen dar as costas ao léxico e ao ton literario, o que levou a algúns críticos a asociar *A esmorga* coa novela picaresca castelá.

Eduardo Blanco-Amor
OS BIOSBARDOS
Contos prá xente
GALAXIA

Os biosbardos, publicado por primeira vez en 1962, está composto por un conxunto de sete narracións curtas

A dedicación de Cunqueiro á literatura será total e foi recoñecida en vida do autor

2.2.3. ÁLVARO CUNQUEIRO

Álvaro Cunqueiro (Mondoñedo, 1911-Vigo, 1981) estudou o bacharelato en Lugo, onde coñeceu a Ánxel Fole, o seu grande amigo para toda a vida, e a Luís Pimentel, entre outros escritores novos. Estudará, máis tarde, Historia en Santiago de Compostela, e participará activamente na vida cultural da cidade. Asiste, por exemplo, ás tertulias de dous famosos cafés composteláns, o Derby e O Español, en compañía dunha brillante e comprometida mocidade da cultura galega do momento: García-Sabell, Ánxel Fole, con quen comparte pensión, Rafael Dieste, Luís Seoane, Colmeiro, Maside...

Nos anos trinta publica as súas primeiras obras, no terreo da poesía, que o dan a coñecer en Galicia (o seu labor como poeta xa foi analizada anteriormente). Toma parte na Guerra Civil desde o bando franquista, e os anos seguintes son de bastantes apuros económicos para Cunqueiro, que reside en Madrid. Regresa a Mondoñedo, desde onde segue coas súas colaboracións xornalísticas ata que se despraza a vivir a Vigo, onde exercerá como xornalista de *Faro de Vigo*, do que chegará a ser director. A mediados dos cincuenta comeza a publicación das súas obras narrativas en lingua galega. Poeta, xornalista, novelista, dramaturgo, articulista, gastrónomo, a súa dedicación á literatura será total: é do que vive. A súa calidade empeza a recoñecerse xa en vida do escritor, polo que recibirá homenaxes e premios variados á súa traxectoria literaria, como o feito de ser nomeado doutor honoris causa, en 1981, pola Universidade de Santiago de Compostela.

Obra narrativa

O seu primeiro libro narrativo aparece en 1955. Trátase de *Merlín e familia*, unha serie de historias unidas entre si pola presenza do mago Merlín, personaxe do ciclo bretón, que é o eixo vertebrador de todo o libro, pois o que foi o seu paxe, Felipe de Amancia, vai recordando os diversos episodios acaecidos cando o mago veu ás terras luguesas de Miranda. A base de descricións e da presenza do fantástico e o mitolóxico, Cunqueiro logra unha

O mago Merlín foi protagonista da primeira obra narrativa de Cunqueiro

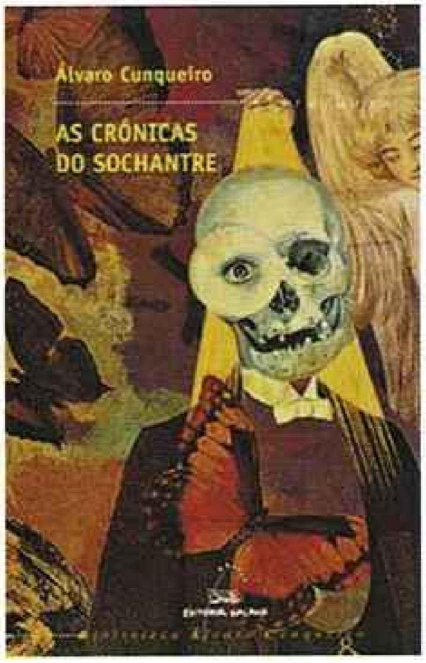

As crónicas do sochantre (1956) recrea a súa acción na Bretaña francesa de finais do século XVIII

excelente novela, que, sorprendentemente para os gustos da época, apenas concede importancia á acción, mestura realidade con fantasía e escapa da temática social, predominante naquel momento, pois estamos en pleno apoxeo do realismo social.

As crónicas do sochantre (1956) sitúa a súa acción na Bretaña francesa na época posterior á revolución (finais do século XVIII). Aquí o personaxe principal é o sochantre de Pontivy. Un día que acode a tocar o bombardino aos funerais dun nobre é recollido por unha carroza na que viaxan varios defuntos. Mentres atravesan a rexión bretoa, estes van contando as súas vidas, con diferentes pormenores e variantes, pois acompañarán ao sochantre nas súas viaxes durante anos. Como se ve, outra obra en que a realidade e a fantasía conviven armónicamente, igual que os vivos e os mortos. Cando foi traducida ao castelán, gañou o Premio da Crítica Española (1958).

Si o vello Sinbad volvese ás illas (1961) está protagonizada polo personaxe navegante de *Las mil y una noches*, agora retirado en Bolanda, a súa terra natal. Polas tardes, nas tertulias da fonda Mansur, conta as aventuras vividas nas súas viaxes, pero vese obrigado a inventar para manter o prestixio diante dos amigos e veciños. Sinbad é un vello soñador, fracasado e dominado pola nostalxia duns recordos que non viviu, pero que necesita contar para sentirse vivo e importante. Outra vez, a realidade dun presente triste e inactivo, mesturado coa brillantez aventureira da imaxinación do personaxe.

O Gatipedro é un dos personaxes de *Escola de menciñeiros*. Na foto, escultura que o recorda na coruñesa praza do Humor

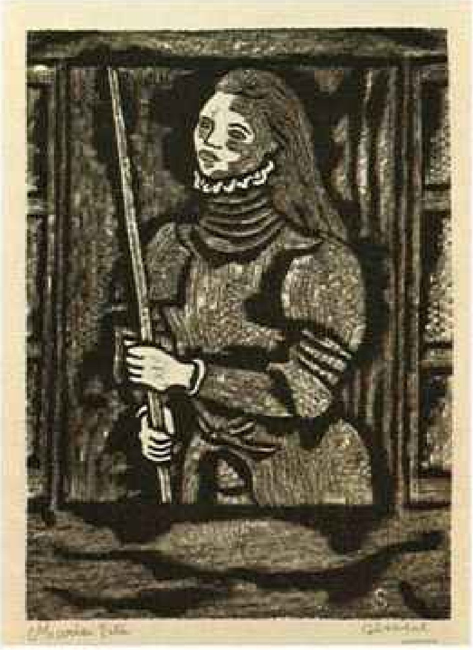

Cunqueiro atopouse estudando en Compostela con moitos autores desta xeración, como Fole, Dieste, Maside ou Seoane; na imaxe, grabado de María Pita de Luís Seoane

Escola de menciñeiros (1960), *Xente de aquí e de acolá* (1971) e *Os outros feirantes* (1979) son tres obras de relatos curtos, coas descricións de tipos populares, reais ou imaxinarios, que constitúen, en moitos casos, uns retratos psicolóxicos e costumistas do home galego do mundo rural. Escritos nun estilo moi próximo ao relato oral, estes teñen o encanto do sinxelo e o atractivo da presenza do máxico no cotián. A lingua empregada, aínda que de base popular, é culta e moi coidada, chea de trazos arcaizantes. Álvaro Cunqueiro ten tamén unha excelente produción novelística en castelán, moi recoñecida en toda España. As súas novelas máis destacadas: *Las mocedades de Ulises* (1960), *Un hombre que se parecía a Orestes* (1969), *Vida y fugas de Fanto Fantini della Gherardesca* (1972) e *El año del cometa con la batalla de los cuatro reyes* (1974).

Como narrador, Cunqueiro merece un lugar de honra dentro da narrativa galega contemporánea, pois foi quen a reorientou cara a canles exclusivamente literarias ao superar a tendencia doutrinaria que se impuxera na novela española e, polo tanto, tamén na galega. A súa forza imaxinativa, a súa atención ao fantástico, o seu sentido do humor e talento poético axúdanlle a escribir unha obra singular, elegante e enormemente atractiva.

2.2.4. XOSÉ NEIRA VILAS

Xosé Neira Vilas (Vila de Cruces, Pontevedra, 1928), de familia moi humilde, na súa infancia e primeira mocidade ten que dedicar máis tempo aos labores do campo que á súa formación escolar. En 1949 emigra a Bos Aires, onde comeza unha preparación académica e cultural de forma autodidacta.

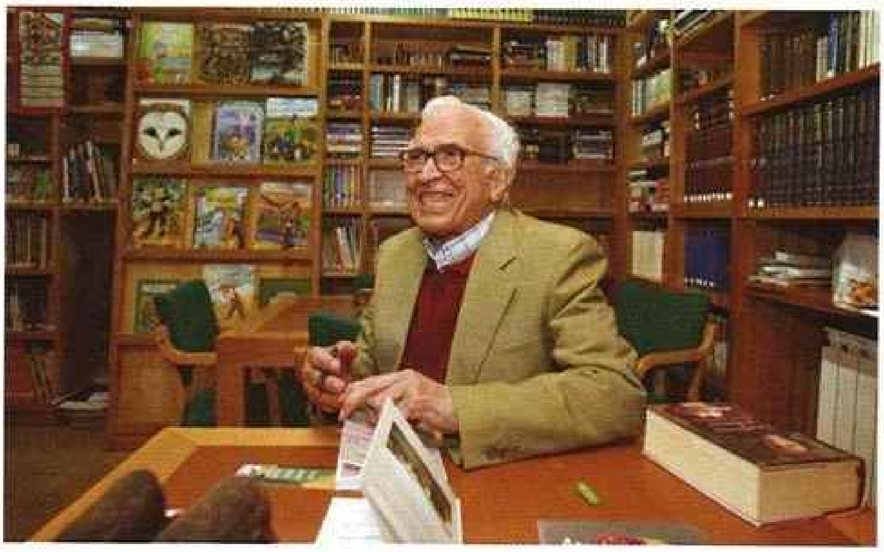

Neira Vilas centra a súa narración na Galicia do interior e a emigración. Foto: Marcos Míguez

Cando casa coa escritora cubana Anisia Miranda, trasládase a vivir á Habana e emprende estudos de Artes e Letras na Universidade insular. Estivo sempre moi ligado á actividade cultural galega, e desde 1994 viven na súa terra de Vila de Cruces.

A súa obra narrativa ten como foco de atención a Galicia do interior e a da emigración. Así pois, o atraso do mundo rural, dominado pola miseria e a escaseza de todo o material, o caciquismo e a explotación que sofren as clases máis humildes, son os temas centrais de todos os seus relatos e novelas. Algunhas delas, para acentuar máis a inxustiza do que se narra, están protagonizadas por nenos: *Memorias dun neno labrego*

A obra de Neira Vilas entra de cheo no realismo social e os seus protagonistas son as clases máis humildes e as xentes do mundo rural

(1961), *Cartas a Lelo* (1971) e *Aqueles anos de Moncho* (1977). A primeira delas constituíu un fito moi especial na literatura galega debido ao éxito popular alcanzado. Outras novelas de contido semellante ás citadas, pero protagonizadas por un adulto, son: *Xente no rodicio* (1965), *A muller de ferro* (1969) e *Querido Tomás* (1980). Nelas incide en sinalar a dificultade que a sociedade campesiña galega ten para escapar dos males sociais e políticos que, historicamente, a condenan ao atraso e á marxinación.

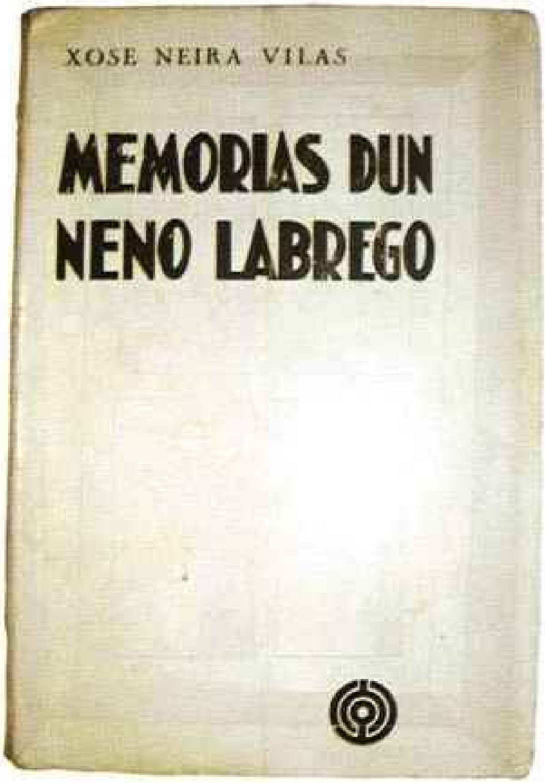

Para acentuar máis a inxustiza os nenos convértense en narradores nos textos de Neira Vilas, como en *Memorias dun neno labrego*

En canto á temática da Galicia emigrante, protagonizada pola xente que se viu abocada a unha emigración forzosa, cabe destacar as seguintes obras: *Camiño bretemoso* (1967), *Historias de emigrantes* (1968), *Remuíño de sombras* (1973), *Tempo novo* (1987) e *O home de pau* (1999), composta por quince relatos.

A súa obra entra de cheo no realismo crítico ou social, cunha linguaxe moi directa en busca de claridade e rápida comunicación co lector, e presenta unha variedade de técnicas narrativas que o confirman como un narrador de primeira liña.

O GRUPO BRAIS PINTO

➜ A finais dos anos cincuenta, varios estudantes e mozos traballadores galegos de ideoloxía esquerdista formaron en Madrid o grupo denominado Brais Pinto (1958) no que convivían Bernardino Graña, Reimundo Patiño, Ramón Lourenzo, César Arias, Xosé Luís Méndez Ferrín, Bautista Álvarez, Xosé Fernández Ferreiro, Herminio Barreiro, Alexandre Cribeiro e Manuel María. Persoeiros que teñen unha historia común ao redor do Centro Galego de Madrid. Aparte de organizar faladoiros, actividades culturais e editar unha colección de poesía, os membros do grupo Brais

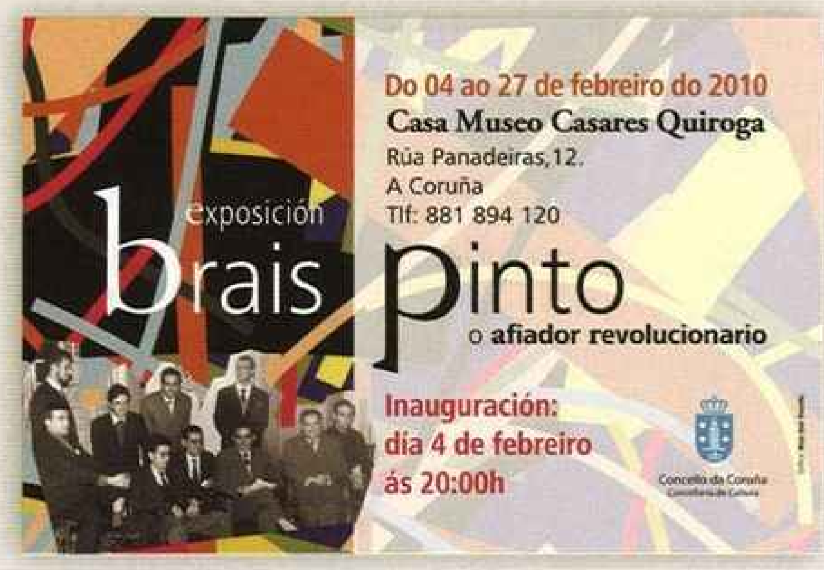
Do 04 ao 27 de febreiro do 2010
Casa Museo Casares Quiroga
Rúa Panadeiras, 12.
A Coruña
Tlf: 881 894 120
exposición
brais pinto
o afiador revolucionario
Inauguración:
día 4 de febreiro
ás 20:00h
Concello da Coruña

Cartel da mostra sobre o grupo Brais Pinto celebrada na Casa Museo Casares Quiroga na Coruña en febreiro do 2010

Pinto evoluíron teoricamente cara ao marxismo e neles comeza a madurar a idea de formar un novo partido nacionalista de esquerda. De distintas reunións clandestinas celebradas xurdiu unha organización denominada Conselo da Mocedade. As bases ideolóxicas eran moi vagas, polo que este organismo non puido sobrevivir e no 1964 desapareceu. Con anterioridade, en novembro de 1963, varios integrantes do grupo Brais Pinto constituíron en Madrid unha nova organización política: a Unión do Pobo Galego (UPG), referente para as loitas nacionalistas de Galicia. Así, facían magostos na beira do río Manzanares, celebraban o centenario da voda de Rosalía e Murguía cun encendido discurso de Otero Pedrayo e puxeron a andar a editorial Brais Pinto, nome do afiador revolucionario de Nogueira de Ramuín (Ourense), de onde tamén era Fernández Ferreiro, que lle deu nome ao grupo. Este colectivo deixou unha fonda pegada na literatura, no cine, na filosofía, na política e nas artes plásticas.*

XACOBEO 2010
Galicia

XUNTA
DE GALICIA

2010
ano da lectura